

Mértékadó

Kultúra • Tv- és rádióműsor

2025. február 24. – március 2.

**Az Andrássy család
tovatűnt élete**

Hangsorok a Macbeth elé

Film: Maria, Fekete pont

Fotó: Mészáros Ákos

Sorsok foglyai

Az Andrássy család tovatűnt élete

Egyik előző számunkban azt ígértük, hogy folytatjuk a tiszadobi Andrássy-kastély bemutatását. A földszinti termek, a remekül berendezett szalon, a zeneterem, a könyvtár, ifjabb gróf Andrássy Gyula egykori háló- és dolgozószobája s nem utolsósorban a kastély Rippl-Rónai-féle kis ebédlője után most következnek az emelet, ahová egy teljes egészében fából készült, díszített lépcsősoron juthatunk fel.

Az emeleti kiállítás címe: *A szellem arisztokratái – Az Andrássy család tovatűnt élete*. A bejáratnál a családtagok, a rokonok és az Andrássyakhoz közel állók arcképeit láthatjuk, köztük van Ferenc József és felesége, Erzsébet királyné, Benczúr Gyula, Munkácsy Mihály, Rippl-Rónai József, Batthyány Gyula és persze a család hölgytagjai. A bejáratnál jobbra idősebb és ifjabb Andrássy Gyula egész alakos fényképe fogadja a látogatót, középen pedig egy idézet olvasható a fiútól az apjáról: „Atyám volt az állócsillag, amely körül egész családja forgott. Senkit sem ismertem, aki annyira szerette a magyar földet, a magyar éghajlatot, a magyar életet, mint ő. Életcélommá tettem, hogy amennyire tehetségem és képességeim megengedik, az ő nyomdokain fogok haladni és azt a nemzetet fogom szolgálni, melynek ő tagja volt, amelyért ő élt, amelynek életébe az övé beleolvadt, amelynek ő ma is szellemi és erkölcsi tőkéje. Ő nem szokásból, kenyérkeresetből, nem is ambícióból lett politikus, hanem hajlandósága, ízlése ellenére, hazaszeretetből és kötelességérzetből.”

Idősebb Andrássy Gyula külügyministerségének legnagyobb eredménye az 1878-ban megtartott berlini kongresszus volt, amely gátat vetett a háború következtében a Balkán felé megindult orosz terfgyalásnak. A Balkán helyzetét rendező nagyhatalmi konferencia során az Osztrák–Magyar Monarchia annektálta Bosznia-Hercegovinát. Miután ez mozgósítással és jelentős anyagi áldozatokkal járt, Andrássynak le kellett mondania, előtte azonban még

megkötötte a Német Birodalommal azt az alapszerződést, amelyet a kiegyezés mellett élete másik fő művének tekintett. Éppen ezért a tiszadobi kastély felső emeletén, ahol most járunk, egy nagy méretű festményt láthatunk, amely az 1878-as berlini kongresszust ábrázolja.

Az 1878. június 13-ától kerek egy hónapon át tartó tanácskozás célja az volt, hogy a nagyhatalmak megnyugtatóan rendezzék a háborús fenyegetést jelentő balkáni helyzetet. Az orosz–török háború lezárása után egyértelművé vált, hogy újra kell rajzolni Kelet-Európa térképét. Az Osztrák–Magyar Monarchiát egy hármas küldöttség élén a közös külügyminiszter, gróf Andrássy Gyula képviselte, aki a kezdeményezésben, az előkészítő tárgyalások során és a kongresszuson is központi szerepet játszott. Amint a kiállításon megtudhatjuk, a berlini városvezetés a helyi művészeti akadémia igazgatóját, Anton von Wernert bízta meg azzal, hogy monumentális festményen örökítse meg a korszakos jelentőségű eseményt. A kép a befejező ülés végét követő pillanatot ábrázolja. A helyszín a birodalmi kancellár otthona, a Wilhelmstrassén magasodó egykori Radziwill-palota háromablakos táncterme volt. Az előtérben a történelmi esemény főszereplői tűnnek fel: a mindenkienél közel egy fejvel magasabb német kancellár, Otto von Bismarck éppen kezét fog a békepárti orosz Suvalov gróffal, amíg a kép geometriai centrumában, a német kancellár mögött gróf Andrássy Gyula áll pazar honvéd tábornoki egyenruhában. Jobbra Törökország családott képviselői foglalnak helyet lord Salisbury angol külügyminiszter és lord Russell, a berlini angol nagykövet mellett. A kép másik oldalán az orosz delegáció vezetője, a diplomatamatuszálem Gorcsakov herceg ül, balját Benjamin Disraeli brit miniszterelnök botra támaszkodó kezére helyezi. Gorcsakov mögött a Monarchia küldöttségének másik magyar tagja, gróf Károlyi Alajos berlini követ magasodik. Az asztal körül a tárgyalássorozat többi

nél közel egy fejvel magasabb német kancellár, Otto von Bismarck éppen kezét fog a békepárti orosz Suvalov gróffal, amíg a kép geometriai centrumában, a német kancellár mögött gróf Andrássy Gyula áll pazar honvéd tábornoki egyenruhában. Jobbra Törökország családott képviselői foglalnak helyet lord Salisbury angol külügyminiszter és lord Russell, a berlini angol nagykövet mellett. A kép másik oldalán az orosz delegáció vezetője, a diplomatamatuszálem Gorcsakov herceg ül, balját Benjamin Disraeli brit miniszterelnök botra támaszkodó kezére helyezi. Gorcsakov mögött a Monarchia küldöttségének másik magyar tagja, gróf Károlyi Alajos berlini követ magasodik. Az asztal körül a tárgyalássorozat többi

részvevőjének, a német, francia, olasz, orosz és török delegációk további tagjainak, valamint a titkároknak és a jegyzőknek név szerint azonosítható, hiteles portréit láthatjuk. A festmény eredetije a berlini Alte Nationalgalerie tulajdonában van.

Dramái sorsok tárulnak elénk a kastély emeletén azon a kiállításon, amely az Andrássy család tagjainak történetét mutatja be. Itt elsősorban nem berendezési tárgyakat láthatunk, hanem különféle műtárgyakat, amelyek a szűken vett családhoz, rokonsághoz köthetők. A tárlat rendezői, muzeológusok, művészettörténészek, láthatóan remek munkát végeztek. Az egyik legizgalmasabb terem a *Sorsok foglyai – Az Andrássy lányok* címet viseli. Érdekes pár szót szólni a négy lány életéről, hiszen jól jellemzi a kort, a 20. század kitörölhetetlen drámáit.

Órgróf Pallavicini Györgyné Andrássy Borbála grófnő 1890. január 9-én született Budapesten, Gróf Andrássy Tivadar és Zichy Eleonóra második gyermekeként. Édesapja korai halála után nagybátyja, ifjabb Andrássy Gyula feleségül vette a négy lányt nevelő özvegy édesanyját. Borbála gyerekkora a család tőketerebesi és tiszadobi kastélyában, a dubrini vadászlakban és a budapesti, Fő utcai Andrássy-palotában zajlott, angol, francia és német nevelőnők társaságában. Borbála huszonegy évesen, 1911. január 30-án kötött házasságot Pallavicini György órgróffal a budavári Mátyás-templomban. A fiatal grófnő

Mindszenty József hercegprímást a házi őrizetből. A forradalom leverése után a brutális megtorlás során őt is kivégezték. Andrássy Borbála ekkor már nem volt Magyarországon. Közel kétszázévesnyi honfitársához hasonlóan elhagyta hazáját, és még élő gyermekeihez költözött, Kanadába. Montrealban hunyt el 1968. augusztus 18-án.

Nézzük most, hogyan alakult az első szülött lány, Andrássy Ilona grófnő élete! Gróf Esterházy Pál vette feleségül, amikor huszonhárom éves lett. Kapcsolatuk igazi szerelmi házasság volt,

A kastély egykori berendezése Klösz Gyögy felvételén, 1900 körül

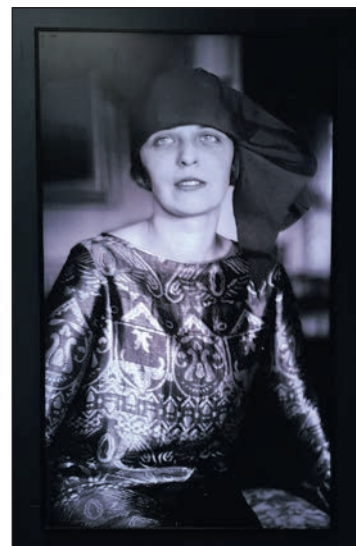
Andrássy Borbála

Andrássy Klára

Andrássy Ilona

Andrássy Katinka

első közéleti tevékenysége a Fényűzés Elleni Liga megalapítása volt 1916-ban. A magyar elit asszonyai az első világháború kitérésének hatására honleányi felbuzdulásukban – amint azt a korabeli sajtóból megtudhatjuk – „hadat üzentek a párizsi divatnak”. A ligát Tormay Cécile író és Borbála alapították, népszerűsítették az olcsóbb, hazai öltözékeket. A grófnő hozta létre a Magyar Nők Klubját is, amely a különböző társadalmi körökhöz tartozó nőket kívánta közelebb hozni egymáshoz. Ennek a szervezetnek az utóda volt a Magyar Nők Szent Korona Szövetsége a húszas évek második felében. A negyvenes évek tragédiák sorozatát hozta. Meghalt Borbála egyik testvére, Klára, másik testvére, Katalin, a „vörös grófnő” pedig ekkor már több mint két évtizede emigrációban élt.

Az ötvenes évek elején Andrássy Borbálát kitelepítették, egy Besenyözög közelében lévő tanyaúra internálták. A grófnő Antal nevű fia belépett a Magyar Néphadseregbe, s nevét Pálinkásra változtatva idomulni próbált az új politikai helyzethez. 1956-ban azonban ő vezette azt a páncélos egységet, amely kiszabadította

annak ellenére, hogy nem lehetett gyermekük. Az első világháború Ilona életében is kitörölhetetlen traumát okozott. Családja a birtokai jelentős részét elvesztette, s neki még egy személyes tragédiával is szembe kellett néznie. Ilona férje úgy érezte, nem maradhat távol a harcoktól. Amint a kiállításon megtudhattuk, kifejezetten ragaszkodott ahhoz, hogy a front első vonalába küldjék. Így aztán 1915. június 26-án, a keleti harctéren, egy oroszok elleni támadás közben halálos lövést kapott. A fiatal grófnő, Ilona, 1917 elején újra megházasodott, Cziráky Józsefhez, első férje legjobb barátjához ment feleségül. A nyugat-magyarországi Dénesfára költöztek, ahol három fiuk született. A második világháború kitérésakor Ilona mindhárom gyermeke bevonult, s a legidősebb, Miklós elesett az orosz fronton.

A háború vége után a kommunista diktatúra mindent megváltoztatott. A két életben maradt fiú Kanadába menekült, Ilonát és férjét kilakoltatták a dénesfai kastélyból. Eleinte egy melléképületben húzták meg magukat, de onnan is menniük kellett;

egy falusi család fogadta be őket. Cziráky József halála után, 1960-ban Ilona Kanadába költözött, ahonnan többé nem tért haza. Utolsó éveit egy idősoththonban töltötte, 1967. augusztus 21-én bekövetkezett haláláig.

Ejtsünk néhány szót herceg Odescalchi Károlyné Andrássy Klára grófnőről is, akit korának igazi szépségeként tartottak számon. 1931-ben ő volt az első arisztokrata hölgy, aki képviselőjelöltként megpróbált bejutni a parlamentbe. Később, a negyvenes években az Andrássy-palotában gyakori vendégei voltak Hitler-ellenes értelmiségiek. Andrássy Klára irodalmi szalont is működtetett, ahová főként a Márciusi Front tagjai voltak hivatalosak, többek között Bibó István és Veres Péter.

A németek átvonulása után, 1941-ben a hercegnőnek menekülnie kellett Magyarországról, mert azt a hírt kapta, hogy „előkelő helyet” foglal el a németek letartóztatási listáján. Klára úgy döntött, hogy ideiglenesen Amerikában telepszik le. Vonattal utazott Dubrovnikba, amely addig megmenekült a háború nagyobb pusztításaitól. 1941. április 12-én érkezett meg a városba, s betért a helyi postahivatalba, hogy feladjon egy sürgönyt, amelyben arról értesíti a családját, hogy végre biztonságban van. Amikor kilépett a posta kapuján, egy eltévedt harci repülőgép éppen bombát dobott Dubrovnikra. Az egyetlen halálos áldozat az akkor negyvenhárom esztendőes Andrássy Klára volt.

A negyedik lány, a közismert Andrássy Katinka, „a vörös grófnő”, Károlyi Mihály felesége volt. Éles kritikával nézte az úri Magyarországot, s az őszirózsás forradalom kitörését követően mély megvetéssel fordult a magyar arisztokrácia felé, amely a férjét és őt magát is kiátkozta. Életútját most nem részletezzük, hiszen a négy lány közül Katinkáról tudhatunk a legtöbbet, film is készült róla. Sorsának alakulásáról azonban annyit még érdemes elmondani, hogy férjével 1949-ben a dél-franciaországi Vence-ban telepedtek

**Andrássy és Bismarck
a Berliini Kongresszuson**

festett két portréja; az egyik 1875-ben, a másik 1890 körül készült.

„A politika ragyogó autodidaktája volt, ellentéte a magyar táblabíró-politikusoknak, ellentéte egy professzornak. Mind a csevegésben, mind a politikában is ragyogóbb volt náluk” – emlékezett idősebb Andrássy Gyulára Károlyi Mihály.

szépséget, aki Rippl-Rónai Józsefet és Márffy Ödönt is megihlette.

A *szépség szerelmese* címmel képet kaphatunk az emeleti kiállításon ifjabb Andrássy Gyula műgyűjtői tevékenységéről is. A legkülönfélébb tárgyak között találhatunk egyebek mellett Munkácsy-, Benczúr-, Rippl-Rónai-festményeket. Az egyik legrégebbi műalkotás Palma Vecchio *Mária gyermekével, a kis Keresztelő Szent Jánossal és egy püspök-szenttel* című festménye az 1510-es évekből.

Idősebb Andrássy Gyuláról *A politika művésze* című szekció emlékezik meg a tárlaton. A teremben sok minden más mellett talán a legszebb Franz von Lenbachnak Idősebb gróf Andrássy Gyuláné, születt Kendeffy Katinkáról

Szöveg és kép: Mészáros Ákos

le. Károlyi Mihály 1955-ben bekövetkezett halála után Katinka hazatért, s ezután felváltva tartózkodott a pesti Károlyi-palotában és franciaországi otthonában. Még megélt a róla szóló *A vörös grófnő* című mozifilm 1984-es premierjét, majd alig egy esztendővel később, kilencvenkét éves korában elhunyt a franciaországi Antibes-ban.

A kiállítás egy további részében a tragikus sorsú gróf Batthyány Gyula festészetével ismerkedhetünk meg. Életéről részletesen írtunk, amikor a Kieselbach Galéria emlékkiállítását rendezte a műveiből. „A szépasszonyok festője vagyok” – állította magáról 1941-ben megjelent cikkében. A harmincas években valóban rengeteg női portrét készített, volt, hogy évente harminc-negyven arcképmegrendelést kapott. Megfestette a színpadi szerzőként Amerikában is sikeres Hatvany Lilit, az ötször, és egyre magasabb körökbe házasodó, lenyűgöző szépségű Prónay bárónőt, a világszerte ünnepelt, s 1942-ben Budapesten fellépő chilei énekesnőt, Rosita Serranót és Ticharich Zdenka zongoravirtuózt, az egzotikus

**MINDSZENTYNEUM
ZALAEGRSZÉG**

**2025.02.25.
Záródnoknap**

**A Kommunizmus
Áldozatainak
Emléknapján
állandó
kiállításaink
ingyenesen
látogathatók!**

További programok: mindszentyneum.hu

EGE
MÚZEUM

Skócia rettentett rémei

Hangsorok a Macbeth elé

„Habár az élet, / Mely bennem egykor lángolt, / Ma már kiégett! / A béke boldog réve, / Az ősz haj nyugalmas társa, / Ó, nem vár reám, megvédve / Az életnek alkonyán! / Könnyet hiába várok / Királyi sírom kövére! / Ó, csak szörnyű gyászdal, / Csak átok, / Mi száll majd / Gyűlölt nevem nyomán!” – énekli Macbeth a bukása előtt Verdi – Shakespeare tragédiája alapján komponált – operájának utolsó jelenetében. A hatalmat erőszakkal megszerző, gyilkossá lett skót uralkodó paradox módon a romantikus zeneirodalom egyik legszebb baritonáriáját kapta a szerzőtől. Macbeth lelkében egy pillanatra felülkerekednek az őszinte érzések, elbizonytalanodik. A boszorkányoktól hallott, számára kedvezőnek tűnő jóslatokat rosszul értelmezte; érzi, hogy

Gardelli vezényletével tűzték műsorra a *Macbethet*, előbb az Erkel Színházban, majd az Operaházban; a címszerepben Melis György és Radnai György, Ladyként Mátyás Mária és Takács Paula váltotta egymást. 1978-ig olyan kiváló baritonok léptek még fel e Mikó-féle *Macbethben*, mint Giuseppe Taddei, Miller Lajos és Kostas Paskalis.

A darab hazai előadástörténetéhez tartozik, hogy Lamberto Gardelli dirigálásával, Piero Cappuccilli és Sass Sylvia főszereplésével a Hungaroton felvette és 1986-ban kiadta Verdinek ezt az operáját is. Az album kísérőfüzetébe Batta András írt tanulmányt, amelyben a zenetörténész megjegyzi: „A boszorkányokat maga Verdi nevezte a harmadik főszereplőnek. Shakespeare-nél fontos, Verdinél óriási szerepet kapnak, és zenéjük terjedelme az opera arányaihoz mérve is jelentős. (...) Verdi nagysága a *Macbeth* megzenésítésében a hisztéria zenei »pszichoanalízise« mellett a boszorkányok transzcendenciájának ábrázolásában rejlik.”

A *Macbeth* 2002-től 2004-ig Henning Brockhaus Rómából induló, majd több más európai városban is sikert arató vendégprodukciónak, 2011 és 2016 között pedig Szinétár Miklós rendezésében volt látható az Operaházban. Az érintett időszakban Yasuo Horiuchi, Kálmándy Mihály, Massányi Viktor, aztán Alexandru Agache, utoljára Lado Ataneli énekelte a címszerepet.

Brockhaus szürke-fekete minimalizmusa és Szinétár alapvetően tradicionális olvasata után ezúttal a dél-afrikai Matthew Wild állítja színpadra az operát. Ahogy az előadás ajánlójában áll: „A *Macbeth*-produkció erős képekben kívánja kifejezni a főszereplők lelki gyötrelmeit. Ennek ábrázolásához a skót hagyományokból és napjainkból egyaránt ihletet merítő, disztópikus jövőbeli Skóciába kalauzolja nézőit, ahol feudális viszonyok és diktatórikus állapotok uralkodnak: »Olyan lesz, mint *A rettenthetetlen* című film, csak gépfegyverekkel« – összegezte a látványvilágot a rendező.”

Az Operaház jelentős erővel készül az „Angol100” szezon kiemelkedő eseményére. A darabot az ifjú „első karmester”, Rajna Martin tanítja be és vezényli. *Macbeth*ként a február 22-ei premieren, illetve két további előadáson George Gagnidze vendég szerepel Budapesten. A világljáró georgiai (grúz)

Edmond Dulac Macbeth-illusztrációja

művész 2009 óta a New York-i Metropolitan egyik vezető baritonja, eddig közel százötven ottani fellépéssel, amelyek sorában a *Macbeth* is szerepelt. Váltótársa a skót uralkodót itthon már 2002 óta – az említett Brockhaus- és Szinétár-rendezésben is – alakító Kálmándy Mihály lesz. Lady Macbeth démoni figuráján ugyancsak két specialistának számító hangnagybirtokos, Boross Csilla és Rálik Szilvia osztozik.

Verdi legkülönösebb, téma és zene tekintetében egyaránt hátborzongató alkotásának remekművétárhoz ma már nem fér kétség. Minden bemutatója, felújítása igazolja, hogy ott a helye az operai alaprepertoárban. Persze csak úgy és akkor, ha párját

George Gagnidze (Fotó: Dario Acosta)

ritkítóan nehéz főszerepeire rátermett, nagy formátumú, teherbíró művészeket találunk. Úgy néz ki, Budapesten most minden rendelkezésre áll ahhoz, hogy egy világszínvonalú, nemzetközi szinten is jegyzett előadás születhessen.

Pallós

Matthew Wild rendező a koncepcióbemutatón (Fotó: Berecz Valter)

közel a dicstelen vég. Az embertársak ellen elkövetett bűnök nem évülnek el, azok terhe előbb a bírvaótól megrészegült feleségét, majd őt magát is összeroppantja. Hiába tűnik képtelenségnek, megindul Macbeth ellen a birnami erdő (a levágott ágak, lombok mögé bújva közeledő szabadságharcosokkal), és Macduff, akit „nem anya szült” (hanem kivágtak az anyaméhéből), párbajban legyűri és megöli.

Verdi komor, rendkívül hatásos, sodró operáját már az 1847-es firenzei ősbemutatót követő évben előadták a pesti Nemzeti Színházban. A zeneszerző 1864-ben Párizs számára átdolgozta a darabot. E bővítés-alakítás keretében egybe került a Lady Macbeth kapott egy plusz áriát a második felvonás elején, Verdi továbbá balettbetéteket komponált a barlangjelenethez, megírta a skót menekültek korábbinál megrázóbb panaszt és az új finálét a győzelmi zárókórusal. Manapság a *Macbeth* ez utóbbi, 1865-ös párizsi változatát játsszák gyakrabban az operaházak, persze nem a francia fordításban, hanem az „eredeti” olasz nyelven.

Budapesten hosszú szünet után 1961-ben, Mikó András rendezésében, Lamberto

Az emlékezés alakzatai

Tóth Erzsébet és Zsirai László egy-egy új kötetéről

„A mi igazi filozófusaink a költőink.”
(Pécsi Sándor: *Dérkristálysohaj*)

„Igen. Ez régimódi vers.
Más nem is lehet.”

(Petróczi Éva: *Utóirat, egy régi levélhez*)

Az autofikciós regényirodalom növekvő népszerűsége arra int: az önéletrajziság vegyítése képzeleti elemekkel alapvető olvasói igényt elégíti ki. Az e műfajrenddel érintkező interjú-, riport-, napló- és memoárkötetekkel is gyakran találkozunk sikerlistákon. E sorba illeszkedik Tóth Erzsébet *En lettem volna* című könyve (Nap Kiadó, 2024). Jelentős költői életművet és életutat told meg értelmező-latóló szöveggel ez a több műfaj magába ölelő kiadvány: naplójegyzetek, levélváltások, beszélgetések keresik egymással összefüggéseiket.

Esendőségeket és esetlegességeket is bátran vállaló emberi jelenlét hatja át ezt a művészi magatartást; eközben a vallomások szövegfűzér kordokumentummá emelkedik. Nagy idők tanújaként szólal meg a szerző? Minden idő nagy, amennyiben elnyeli múltjainkat – de ezúttal, irodalom- és kultúrtörténeti (sőt társadalmi-politikai) vonatkozásokban valóban izgalmasan és vesződésesen dús évtizedeket elevenít meg a visszatekintő értelmezői ethosz.

Sok mindenre nyílik rálátásunk, a pálya kezdetétől a Csoóri Sándorhoz fűződő viszonyon át a *Nagyítás* című hetilap működéséig: magánéleti dilemmák és alkotói döntések bonyodalmas hálózatát szerkeszti meg Tóth Erzsébet memoáros elszántsága. A lélektani nyíltság a személyiség alakulásának folyamatát is érzékelteti, s a kánonok természetéről is pontos képet rajzol.

„Az életem előbb kezdődött, mint megszülettem volna, ez nyilvánvaló.” (10.) Ezt az első oldalakon olvassuk. – „Egy ilyen típusú könyvet csak abbahagyni lehet, befejezni nem.” (225.) Ez pedig a zárlat egyik fontos meghagyása. A kettő között élet és életmű bensőséges közérdekét érinti mindahány szó és csendesség.

Tóth Erzsébet munkásságáról – a Magyar Művészeti Akadémia ösztöndíjának köszönhetően – Lajos Nórától várhatunk

a közeljövőben monografikus elemzést. Egy-mást licitálják túl örömeink.

*

A keresztény irodalmi nyilvánosságnak hosszú évtizedek óta szorgalmas, elhivatott szereplője Zsirai László – költői, írói, újságírói és szerkesztői minőségében egyaránt. Legfrissebb kötete (Hungarovox Kiadó, 2024) már könyvészeti kiállításával megnyeri az olvasót: a méret, a formátum, a borítókép mind egy kézbe simuló szakrális poétika ígértét hordozza. Az *Aggódás nyara* cím ugyanakkor kiegészítést kíván; hiszen épp hitbéli sarokpontjai okán e líra sosem reked meg a szorongás övezeteiben, ellenkezőleg: a krisztusi létbizalom hangpróbáiban teljeseedik ki.

Intim rekviemek gyűjteménye ez a kis kötet, mely nyitányában ugyanakkor nagyszabású poétikai gesztussal él: az édesanya emlékét idézi meg szonettkoszorúval (utóbb az édesapát is, kimerőbb versszakokkal). Társak, barátok, mesterek higgadt-szerméres elsiratása, s még inkább: emléküik *őrző fölvilágoltatása* adja a második, nagyobb ciklus velejét.

Zsirai László hagyományos képi és verstani eszközökkel élő poézisét nem annyira esztétikai kísérletezés jellemzi, inkább a katolikus értékbiztonság jegyében formálódik: „A lélek lángjai égnek, / de nem hull belőlük korom. / Tiszták, tündöklő-szépek, / fényükbe mártom homlokom” (*Lépések*) – „Kúszik a múlt a fák erében, / gyökértől lombig tart a lét” (*Erdei találkozó*) – „...a remény örök vigasza: / Isten irgalma s igaza” (*Örök vigasz*).

Ebben a versvilágban Kovács Margit magától értetődően a „mesék porcelán-szívű asszonya” (*Egy gyűjteményben*), és a költő-előd is „örökös jószágba taszítva” (*Pilinszky emlékére*) mutatkozik meg.

A versek közt novellisztikus prózai írásokat is találunk. Ezek ugyancsak a meta-

fizika oltalmába ajánlják kétségeiket. A „mi is az élet?” kérdésre szavakon túlról érkezik a válasz: „egyetlen összefüggő ima” (*Egyetlen ima*).

*

Az emlékezés nemcsak földidéz, hanem létre is hoz: az elbeszélés (a saját sors elbeszélése is) történeté szervezi a múltbéli mozzanatokot, kiemeli és elhallgat, árnyal és mérlegel. Konstrukció az idő, szavak teremtményei a letúnt világok. Tóth Erzsébet és Zsirai László más-más nézőpontból s elűtő műfaji és hangnemi kevertetésben, de egyaránt

hiteles otthonosságot ígéz életre a megolvasott két kötetben.

Halmi Tamás

Mózes Huba

Lángban senyved

Aranykornak
aranypora
elvakíthat
virradóra.

Marja szemem,
mégis látom:
lángban senyved
vigasságom.

Ne hagyj, Uram

Tudom, Uram,
hogy bizton kellek,
ne engedd hát,
hogy tévelyegjek,

hol árnyamat
a fény felissza,
örök békédbe
fogadj vissza.

Mert tudnom hagyta:
bizton kellek –
ne hagyj, Uram,
hogy tévelyegjek.

Képzeltbeli barátaink

A személylé olvasott szöveg

„Lehetek a képzeltbeli barátod?”
(Dr. House egy beteg kisfiúnak)

A gyerekek képzeltbeli barátaihoz ki-ki vérmérséklete és világképe szerint alakít ki ismeretelméleti viszonyt. A kicsinyek szabályt nem ismerő fantáziája vagy az ártatlanság még mindent látó tekintete teremti (avagy tudatosítja) ezeket a lényeket? Nem akarnám, nem is merném eldönteni. De kínálhat tanulságot, ha más vonatkozásban vesszük komolyan ezt a jelenséget...

Az igény a személyességre köztudott antropológiai jegy. Gondoljunk csak az antropomorf istenképekre vagy a hol bájós, hol baljós androidokra. Az emberszerűség keresése olvasásmódjainkat is meghatározza. A költők hajlamosak alanyi beszédként megfogalmazni a verset, az olvasók pedig előszeretettel azonosítják a poéta megszólalásaként a művet.

A szöveg szerzőtől eredeztetése mindazonáltal nem vesz tudomást a műalkotás keletkezésének és létmódjának sok összetevős voltáról. Ez az egyszerűsítő magartás döntően a romantikus zsenikultuszról ered, és hasonlóságot mutat a hősök, szentek, újabban pedig a sztárok, celebek emberfeletti (nek gondolt) valósága iránti, reflektálatlan csodálattal.

Magam az alakelméleti (így jellemzően szöveggéközpontú) értelmezői iskolák érveit meggyőzőbbnek találom, mint a kontextualista (így alapvetően szerzőközpontú) irodalomtudományi irányzatok megfontolásait. De látok lehetőséget e kettősség feloldására, s éppen a *képzeltbeli barát* fogalmának segítségével.

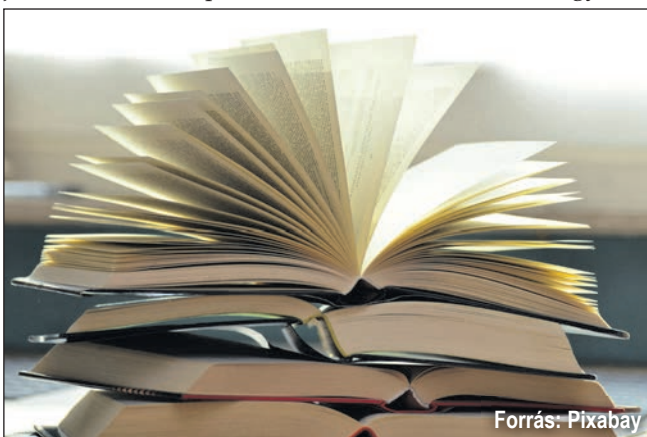
Kit olvasunk, amikor olvasunk?

Hagyományosan – s ebben a közoktatás hagyományai is ludasak – Petőfi Sándor költeményeiből Petőfi Sándor civil hangját szokás kihallani, József Attila verseit József Attila közvetlen vallomásaiként szokás fölfogni. (Nem véletlen az irodalomnépszerűsítő törekvések sikere; a magas kultúra bulvárral érintkező, kommerszebb rétegei – például Nyáry Krisztián ismeretterjesztő könyvei vagy Juhász Anna kultuszokat erősítő beszélgetései – eleven befogadói óhajra rezonálnak.)

A *személylé olvasott szöveg* azonban más lehetőséget is megnyit. Ha ugyanis a szerző helyett a lírai én (beszélő, versbeszélő, nyelvtani/grammatikai alany, E/1 – e kategóriáknál olykor szívesebben alkalma-

zom az óvatosabb *verstudat* megjelölést), vagyis a *textus által létrehozott személy/személyiség elképzelését* pártoljuk, azzal megtartjuk olvasmányélményünkben az emberi jelenlétet, miközben irodalomelméleti nézőpontból sem keveredünk ingoványos területre.

Rilke vagy Pilinszky verseit olvasva így nem a két költőhöz férkőzünk intim és avatatlan (egyszersmind illuzórikus és inkompetens) közelségbe, hanem a Rilke- és a Pilinszky-versek más-más vonásokkal jellemezhető lírai éneje válik társunkká – azaz képzeltbeli barátunkká... (Ami egyúttal

Forrás: Pixabay

az engedjük magunkhoz a bennünk élő gyermekét profán lélektani kíváncsiságát is szolgálhatja!)

Ugyanez érvényes lehet prózai művekre is: egy regény elbeszélője, egy novella narrátora a maga nyelvi megalkotottságában – azaz láthatatlanságában – éppúgy ismerősünkké szegődhet, mint a szereplők maguk.

Szép bonyolultsággal toldja meg a helyzetet, hogy többségükben a szerzők maguk is képzeltbeliek (avagy emlékezeti módon konstruáltak), mint minden múltbeli – vagy a jelenben távoli – tény és lény; sőt: a többi olvasó szintűgy. Ha a *Jónás könyvét* veszem kezembe, titkos virtuális közösségbe rendeződöm azokkal, akiknek ugyancsak sűrű köztük volt, van vagy lesz Babits nagy művéhez.

Külön eset végül, amikor valóban barátságban állunk az alkotóval. Ám az, hogy bizalmasan ismerhetem például Báthori Csabát, Hegedűs Gyöngyit vagy Iancu Laurát, olvasóként nem elfogultta, hanem csak elfogódottá tesz; s jobbadán a költők köznapni lényétől elválva lebuknak elem alkotásaik.

Végkövetkeztetés helyett egy evidens paradoxon általános érvényében szeretnék bízni: ha egy-egy barátunk képzeltbeli is, a velük ápolat barátság sosem az.

Halmi T.

Lackfi János

Adjon

Átszakítsam célszalagját
minden egyes napnak,
éldegéljek, még, amíg csak
fentről élni hagynak.

Legyen létem azután is,
mikor már nem élek,
mikor szélcibálta kócként
fodrozódnak gének.

Hogy szuszogjak addig, és a
penzumot lerójam,
hogy megtöltem még a bendőt,
ürüljön a hólyag.

Hogy mirigyek válasszák ki
mind a kellő nedvet,
hogy ne kapjak gombát, bolhát,
ne etessek tetvet.

Hogy rendeltetésszerűen
működjék a testem,
ne kelljen néznom kívülről
azt, hogy összeestem.

Pányva nélkül ne kószáljon
elszabadult emlék,
meglegyenek, hová tettem,
az összes nevek még.

Hogy a szívben, az ereken
száguldozzék áram,
hajam lobogjon a szélben,
semmi-áramlásban.

Hogy ujjlenyomat hordozza
azt, ki vagyok, voltam,
útvesztőjében keringve
létem holtig hordjam.

Hogy a testem zsíros burka
újratermelődjön,
ablakon maszatot hagyjak,
védje magát bőröm.

Hogy életbőrönd maradjak,
lássak, halljak, járjak,
őrződjék meg fantáziám
röpképes madárnak.

Hogy a hitet el ne hagyjam,
a hit el ne hagyjon,
Isten-kazán híján nem kell
tán halálra fagyynom.

Felhevítsen Isten hóje,
abban van az élet,
akárhogy vágnak, sebeznek
evilági élek.

Dicséretét el ne hagyjam,
táncoljak körötte,
adjon Isten időt-erőt
valahány körökre!

Megtört hang

Az új Maria Callas-filmről

Zeneszerző, aki megsüketül; festő, aki megvakul; szobrász, aki lebénul; író, aki megtévelykedik – a 19. századi zsenikultusz tipikus művészsorsai. Atélve tragikusak, elmesélve azonban – talán kortárs cinizmusunk miatt? – könnyen sekélyes közhelyekbe fülhatnak. De mégis, mit tehet a művész, ha megfosztatik legfőbb munkaeszközétől? Ez a dilemmája Pablo Larrain legújabb, Maria Callas utolsó időszakáról szóló filmjének, s a vásznon hármasküzdelmet kísérhetünk figyelemmel: a főszereplőét, az őt alakító színészt és a csodált életmű titkát megragadni vágyó rendezőt.

Pedig a nyitójelenet nem is lehetne banálisabb: egy párizsi lakás pazar (ám kissé ódivatú) ízléssel berendezett nappaliját látjuk, a komornyik és a szolgálólány halkán szót vált egymással, majd hivatalos szürke figurái vonulnak föl a szőnyegen. Nem kétséges, valami szokatlan történt, de hogy pontosan micsoda, az majd csak a fináléban derül ki. Addig – legalábbis eleinte – meg kell elégednünk a hétköznapi rutincselekvések egyhangúságával. A díva (Angelina Jolie) felkel, elrendezi toalettjét, bekap pár gyógyszert, és kinn a konyhában énekel egyet a rántottát sütő szobalánynak. Leírva mindez végtelenül banálisnak hat, Larrain mégis képes költészetet varázsolni belőle, valamint apró utalásokkal felépíteni hősnője összetett, mélyen ellentmondásos jellemét.

A színpadtól évek óta visszavonult, kórosan sovány, gyógyszerfüggő Callas alakja remek forrása lehetne a tragikusan megtört, önmagát kereső művész elcsépelet portréjának, filmünk azonban elegánsan lebegtetni meg Callas vélhető tébolyát, emellett bemutatja a nagyvilági díva álarca mögötti kisszerű kétségbeesést, s végső soron azt a küzdelmet, melyet látszólag megtört hangja, valójában azonban művészi integritása visszaszerzéséért folytat. A Callas múltbeli nagy szerepeit megidéző, álomszerű operabetétkkel párosulva ez már önmagában megrendítő, hiszen egy legfőbb talentumától megfosztott ember lassú vergődését látjuk. Sokáig még az is eldönthetetlen, hogy Callas tényleg elvesztett hangjáért kapaszkodik-e, rivaldafényt akar-e, vagy csupán szeretné végre elmesélni élete történetét. Az utóbbi talán a legizgalmasabb vonása Steven Knight forgatókönyvének: kikeveredik-e hősnőnk az önbecsapások sűrű labirintusából, hogy emelt fővel közölhesse a világgal a maga személyes igazságát?

Angelina Jolie jól érezte meg ezt a tétet, hiszen saját művészi és magánéleti veszteségeiről is van mit mesélnie. Becsülettel igyekszik is: sziklaszilárd tartású úrnőként, egy-egy halvány félmosolyt megeresztve – vagy épp egy megsemmisítő megjegyzést foghegyről odavetve – parádés. Alig találni azonban igazán őszinte pillanatot az alakításában. *Alakítás* ez, de a világhírű operaénekesnő *eljátásza*. Paradox ez szomorú helyzet, mivel Jolie nélkül valószínűleg nem létezne ez a film; sokszor ugyanis egy sztárszínész kinttétető figyelme szükséges egy alacsony költségvetésű, karakterorientált, díjvárományos alkotás elkészültéhez. Larrain jórészt Budapesten forgatott presztízsmozija mindhárom szempontot

kicipálhatja, összességében mégsem tud átütő élménnyé válni, főként főszereplőjének játéka miatt.

Árulkodó, ha filmünket a chilei rendező korábbi, tragikus nősorokat feldolgozó alkotásaival vetjük össze: mind a *Spencer*, mind a *Jackie* hőse férfidominanciák árnyékából igyekszik szabadulni, és ebben furcsa módon segítségükre van a nyilvánosság, noha önmagában egyikük sem kívánja azt. Callast ellenben a hódolat élteti, a tökéletesség hamis eszményképe acélozza, és nem tud megbékélni a ténnyel, hogy idővel mindkettő elmúlik. Larrain filmje szerint tehát Callas önnön hamis énekének foglyává válik, s ez a finoman érzékeltetett rabság csak az utolsó jelenetekben oldódik fel. Amikor egy hajnalon egész Párizs megáll, hiszen

olyasmi hallatszik egy előkelő lakás nappalijának ablakából, ami megbabonázza. Egy megtört hang ragyog újra teljes fényében; egy megtört lélek szabadul – immár végleg – a földi kötöttségektől.

(Pablo Larrain: *Maria*, Netflix, 124 perc, 2024)

Paksa Balázs

EGYHÁZI ZENE

A harmincéves Carmine Celebrat Kamarakórus ad koncertet március 2-án, vasárnap 15.30 órától a budapest-kelenföldi Szent Gellért-templomban (Budapest XI., Bartók Béla út 149.). Műsoron: Farkas Ferenc, Bárdos Lajos, Kodály Zoltán misétételei, motettái, Felix Mendelssohn Bartholdy: *A-dúr Te Deum*. Szólo, kvartett, kórus az *Élías-oratóriumból*, 55. *szóltár: Hör mein Bitten*. Szólisták: Ducza Nóra, Gondöcs Petra, Duba Szilvia, Koffler Katalin, Kiss Edit, Móré Gabriella, Gál József, Szerdahelyi Pál, Horváth Csaba, Nadasdi János. Orgonán Bednarik Anasztázia, vezényel Zimányi István.

Rosszkedvük tele

Gondolatok a Fekete pont című filmről

Bár nem tegnap volt, mégis jól emlékszem arra az időszakra, amikor első osztályos lettem. Egy kedves, lelkes pályakezdő pedagógust kaptunk tanító nének. Nem voltunk sokan az osztályban – ez éppen egy demográfiai hullámvölgy időszaka volt –, ennek ellenére a napok múltával egyre inkább kezdett kicsúszni osztályfőnökünk lába alól a talaj. Az volt a legkevesebb, hogy az órán beszélgettünk, forgolódtunk. Volt olyan gyerek, aki a pad alatt csúszott-mászott, az iskolatáskákból pedig kuckót épített a terem végében. Mindezt az óra kellős közepén. Tanító néink fél évig bírta, új osztályfőnököt pedig csak másodikra kaptunk. Ildikó néni – az ő nevére már emlékszem – szintén kezdő volt, de ő hamar elkapta a fonalat. S miközben tartotta magát az előírt szabályokhoz, új módszereket is bevetett. Nem csak mi szerettük meg, a kollégái tiszteletét is kivívta.

Persze mindenki járt iskolába, vannak tapasztalatai arról, hogyan működik a diák-tanár-szülő hármásának dinamikája. Valószínűleg nem tévedek, ha azt gondolom, Szimlér Bálint is volt diák – az egy másik kérdés, hogy hol –, *Fekete pont* című filmjének cselekményébe talán a saját élményeit is beleszötte. Az is igaz, hogy a sztori nem túl bonyolult. Palkó (Paul Mátyás) családja Berlinből költözött haza, így új tanulóként kerül be az 5/c osztályba. Bár lesznek barátai, valahogy mégsem találja a helyét, és viselkedésével a tanárok sem tudnak mit kezdeni. Az órán fegyelmezetlen, ezért a tanárnő kiküldi a folyosóra, ő meg szépen hazaballag. Ebédjét rendszeresen odaadja az udvari kóbor macskának. Egy nap pedig elhatározza, hogy nem szól egy szót sem. Különös viselkedésének megkoronázása, amikor felmászik egy gesztenyefa tetejére, ahonnan a tűzoltóknak kell leszedniük.

A film másik főszereplője az új osztályfőnök, Juci néni (Mészöly Anna). Míg a többi tanár inkább a tekintélyerősítő módszer híve – egyikük például a gyerekekkel tartatja nyilván az általa kiosztott fekete pontokat –, ő inkább játékkal próbál közel férkőzni a diákokhoz. Az egyik órán például lábdobogás- és ordításgyakorlattal indít, ami persze nem tetszik a szomszédban tanító kollégájának. A tantervtől is bátran eltér, ezt pedig az egyik szülő nem hagyja szó nélkül. Amikor Palkó elnémul, Juci néni segítséget kér az igazgatótól, de csak szidalmakat kap. Egy alkalommal a türelmét vesztett tornatanár (Kovács „Dadan” Akos) tettelegességgel próbálja rávenni Palkót a büntető nyusziugrások végrehajtására. Juci néni, aki tanúja volt az esetnek, azon morfondírozik, hogy feljelenti a kollégáját. Vagy nem. Vagy mégis.

A történet egy lerobbant lakótelepi iskolában játszódik. Az elhanyagoltságot jelzi az is, amikor váratlanul lepattan egy ablak az udvarra. A film során többször is láthatjuk, hogyan próbálja megoldani a pótlást a pipogya technikatanár: mestert hív, tárgyal a fenntartó tesze-tosza képviselőjével, majd egy oktatóvideó segítségével maga akarja beüvegezni.

Elsőre tehát úgy tűnik, ez a film a hazai iskolarendszer elé tart görbe tükröt, elsősorban a poroszos módszereket bírálva. Nem véletlenül hangzik el a filmben Petőfi Sándor *A természet vadvirága* című verse: „Nem verték belém tanítók / Bottal a költészetet, / Iskolai szabályoknak / Lelkem sosem engedett.”

Ám ha jobban elmélyedünk a látottakban, kezdünk kételkedni. Már az is gyanús, hogy nem lehet meghatározni, mikor is játszódik a film. A tanári szobában zajló eseményekbe is bepillantást

nyerünk, de valahogy ez sem stimmel. Annak, hogy mindez tipikus-e, persze csak a pedagógusok a megmondhatóí, ám az biztos, hogy egy szülői értekezlet – legalábbis a magam tapasztalatai alapján – nem úgy zajlik, mint amit elénk tárnak. Az ábrázolt, személyeskedéssel terhelt szóváltás eleve úgy van megkomponálva, mintha a felmerülő dilemmát nem lehetne megoldani. Az is teljesen szurreális, ahogyan Juci néni az első órán fogadják a gyerekek. A tanárnő lelki érzékenységgel átítatott módszerei elsősorban annak rokonszenvesek, aki nem látott még ötödikes

diákok. Az így viselkedő pedagógust ugyanis a gyerekek megeszik reggelire. Palkó magatartását egyáltalán nem lehet azzal megmagyarázni, hogy nem neki való a hazai iskolarendszer. Ráadásul a szülei sem egyeztet senki, márpedig egy problémás gyerek esetében ez lenne az első lépés.

Akkor mit látunk valójában? A csapda ott rejlik, hogy pont amiatt próbáljuk meg az iskolarendszer felől értelmezni a filmet, mert rezonálunk a hangulatára, mert bizonyos részletek, jelenetek ismerősnek tűnnek. Ám ha fordítunk rajta egyet, és metaforaként tekintünk rá – mint ahogyan Juci néni értelmezi a Petőfi-verset –, a fent említett ellentmondásokra is magyarázatot találhatunk. Az időbeli és térbeli meghatározatlanság arra utal, hogy ez a film valójában a társadalom, ráadásul a mai társadalom működéséről szól. A roskatag iskolaépület mellett a tanárok viselkedése, a szülők kapcsolata, a közöttük zajló párbeszéd is túlmutatnak önmagukon. A semmiben lebegő Palkó vagy a kollégái között esetlenül mozgó Juci néni azokat szimbolizálja, akik nem találják a helyüket manapság. Az indok nélkül kirúgott tanár esete ugyanúgy mögöttes tartalommal bír, mint a leesett ablak körüli mizéria. Vagyis, miközben a néző a saját iskolás élményeit felidézve elmereng a film részletein, észrevétlenül egy hangulat búvkörébe kerül. Ami nem is biztos, hogy a sajátja, hiszen a mai magyarországi értelmiségiek egy része az, aki Palkóként nem érzi jól magát, aki számára a világ olyan, mint ez az iskola. Úgy látják, telnek az évek, ám rosszkedvük tele valahogy soha nem akar elmúlni.

Mindenkinek szíve joga rosszul érezni magát a világban. Mint ahogyan az is, hogy a művészet segítségével kifejezze aktuális közérzetét. Ám ne feledjük, lesznek azért olyanok, akik másként emlékeznek a diákeveikre, pedagógusaikra, de magára az iskola épületére is. És akadnak olyanok is szép számmal, akik nem ilyenek élnek meg a világot, akik számára évről évre beköszönt a nyár és az ősz is, de legfőképp a tavasz.

A 2025-ös szentévben is olvassuk *Az imádság iskolája* könyvsorozatot!

A könyvek megvásárolhatók az Új Ember könyvesboltban,
vagy megrendelhetők a bolt.ujember.hu weboldalon.

Címünk: 1053 Budapest, Ferenciek tere 7–8.